

УДК 332.14

Павліха Н. В., д.е.н., професор,

Хомюк Н. Л., к.е.н.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СІЛЬСЬКИХ КАТЕГОРІЙ

В статті висвітлено різні підходи до сутності сільських територій. Виокремлено основні функції сільських територій. Розглянуто існуючі класифікації сільських територій. Узагальнено основні проблеми на сільських територіях. Розглянуто Концепцію розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільська територія, сільський розвиток, система, класифікація сільських територій.

The article covers different approaches to the nature of rural areas. The main functions of rural areas are singled out. The existing classification of rural areas is considered. The main problems in rural areas are singled out. The concept of development of rural areas is considered.

Key words: rural area, rural development, system, classification of rural areas.

В статье освещены различные подходы к сущности сельских территорий. Выделены основные функции сельских территорий. Рассмотрены существующие классификации сельских территорий. Обобщены основные проблемы на сельских территориях. Рассмотрена Концепция развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельская территория, сельское развитие, система, классификация сельских территорий.

Вступ. Сучасний стан розвитку сільських територій погіршується незважаючи на ті заходи, які реалізуються в рамках державної політики у цій сфері. Проблеми розвитку сільських територій для України завжди були актуальними, адже на них проживає майже третина населення нашої країни. Для розробки теоретичних та практичних засад розвитку сільських територій необхідно мати чітке визначення понятійно-категоріального апарату. Хоча поняття «сільська територія» в науковій літературі використовується давно, проте досі не існує єдиного підходу до визначення даної категорії.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням питань сутності сільських територій приділено увагу таких вчених, як В. Борщевський, Т. Гоголь, О. Гуторова, Ю. Губені, В. Дієсперов, І. Залуцький, І. Кульчій, А. Ключник, М. Лесів, А. Лісовий, Ю. Лупенко, Л. Мармуль, О. Павлов, О. Панасюк, Н. Рідей, Н. Стоянець, О. Талавири, І. Чухно, О. Ціхановська, В. Юрчишин та ін. Однак, попри значний обсяг публікацій із дослідженої тематики, не існує єдиного підходу до визначення сутності та змісту сільських територій.

Методика досліджень. У процесі дослідження застосовувалися загальноприйняті в економічній науці методи вивчення: монографічний та

абстрактно-логічний – при узагальненні теоретичних підходів до визначення поняття «сільські території».

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу та узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності сільських територій.

Результати досліджень. Поняття «сільська територія» є предметом дослідження багатьох наук: географічних, економічних, соціальних, екологічних та ін.. Тому не існує чіткого формулювання категорії «сільська територія», адже кожен з науковців трактує даний термін відповідно до сфери його діяльності.

В законодавстві України також не існує єдиного визначення дефініції «сільська територія». Згідно Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» територія – це частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси [1]. Згідно ЗУ «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільською місцевістю вважаються території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [2]. В Концепції розвитку сільських територій окреслюються лише головні пріоритети розвитку сільських територій та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС, але визначення поняття «сільська територія» відсутнє [3].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що село – населений пункт неміського типу, жителі якого займаються переважно обробіткою землі [4, с. 1305]; сільський – це той, який міститься поза межами міста, передмістя; не міський [4, с. 1323]; а територія – це земельний простір, зайнятий населеним пунктом, підприємством, установою тощо [4, с. 1443].

Найчастіше визначення сільських територій пов'язують саме із сільськогосподарською діяльністю їх населення. Такий погляд є виправданим, але в теперішній час не можна вважати, що сільським господарством займається більшість сільського населення. Сільська територія – це не лише місце життєдіяльності людей та просторовий базис виробництва, а й природне середовище. Адже на процес розвитку сільських територій впливають природні умови та природні ресурси, географічне положення, етнічний склад населення, стан економіки та ін.

Заслужують на увагу наукові підходи щодо розкриття сутності сільських територій таких науковців як Лісовий А.В., Дієсперов В.С., Залуцький І.Р., Павлов О.І, Талавиря М.П., Рідей Н.М.

Лісовий А.В. сільські території визначає як обжиту місцевість поза територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними засобами на цих територіях. З функціональної точки

зору він розглядає сільські території як взаємопов'язану єдність трьох сфер: соціальної, виробничої та екологічної [5, с. 5]

Дієсперов В.С. розглядає сільські території з позиції управління їх розвитком як сільські райони з виділенням кожної місцевої громади [6].

Залуцький І.Р. вважає, що сільська територія – це відокремлена, включно з затвердженими межами міста або селища міського типу, ідентифікована за геопросторовою ознакою та адміністративною підпорядкованістю територія адміністративно-територіального утворення з відповідними структурою, умовами, ресурсами та характеристиками [7].

Павлов О.І. пропонує розглядати «сільські території» як двокомпонентне поняття, яке віддзеркалює властивості емпіричного об'єкту, що має значну кількість ознак, оскільки його внутрішня структура є складною. Враховуючи родову та видову ознаки поняття, доцільно, по-перше, зважати на галузеву, поселенську, територіальну та функціональну спрямованість розвитку об'єкта, по-друге, – розглядати «сільські території» в контексті зі спорідненими поняттями [8].

Талавира М.П. у своєму дослідженні зазначає, що сільська територія у сучасному розумінні являє собою складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну та виробничо-господарську структуру і характеризується сукупністю притаманних їй особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена, чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей, обсягами і структурою виробництва та розвитком соціальної й виробничої інфраструктури сільської місцевості [9, с.4].

Рідей Н.М. та Кучеренко Ю.А. зазначають, що сільська територія – це територія, що розташована поза межами міст, до якої входять як сільські населені пункти, так і переважно зони сільськогосподарського виробництва та сільської забудови; всі населені пункти, крім міських, робітничих, курортних та дачних селищ; є економічно-екологічною категорією, регіонально-територіальним утворенням зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами та економічно і екологічно збалансованими і енергетично взаємопов'язаними різними ресурсами (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [10].

Науковці виділяють п'ять основних підходів до питання визначення сільської території [11]:

- 1) економічний;
- 2) природничо-географічний;
- 3) історичний;
- 4) аграрний;
- 5) адміністративно-управлінський.

На нашу думку, їх можна узагальнити трьома блоками: гуманітарний, природничий та економічний. Проаналізувавши існуючі визначення категорії «сільська територія», можна дійти висновку, що дані визначення розроблялися для потреб конкретної галузі науки.

Для більш широкого поняття сільських територій слід розглянути їх функції. До функцій сільських територій, на нашу думку, слід відносити:

- економічну функцію, яка полягає у розвитку всіх галузей економіки на території сільських територій;
- демографічну функцію (відтворення сільського населення та сільських населених пунктів в цілому);
- соціальну функцію (забезпечення соціального розвитку села);
- рекреаційну функцію, яка полягає у створенні умов для відпочинку та оздоровлення туристів;
- екологічну функцію (дотримання екологічної рівноваги в аграрних регіонах);
- культурну функцію (спрямована на зберігання народних традицій сільського населення).

В українському законодавстві не існує чіткого визначення поняття «сільські території» та їх класифікації. Павлов О. І. виділяє типи сільських територій за наступними критеріями [8]:

1. За ступенем розвитку: високорозвинені, середньорозвинені, слаборозвинені, деградуючі.
2. За складністю: монофункціональні та поліфункціональні.
3. За значенням функцій: глобальні, загальнодержавні, регіональні, місцеві.
4. За господарськими функціями: аграрні (сільськогосподарські, агропромислові) та позааграрні (промислові, оздоровчо-рекреаційні, природоохоронні, культурно-історичні, соціальні тощо).
5. За видами та режимами використання: 1) руральні (від англ. rural – сільський): (високоруральні, середньоруральні, низькоруральні) і урба-руральні (приміські урбанізовані ареали, урбанізовані зони).
6. За етнічною ознакою: переважно моноетичні, двоетичні, поліетичні.
7. За ступенем ресурсозабезпеченості: високоресурсозабезпечені, середньоресурсозабезпечені, недостатньо ресурсозабезпечені.
8. За політико-правовим статусом: центри сільських адміністративних територій, зі статусом адміністративно-територіальної одиниці, без статусу адміністративно-територіальної одиниці.

Ключник А.В. в основу класифікації сільських територій поклала ступінь розвитку складових їх економічного потенціалу та виділила класифікаційні ознаки за виробничо-господарською спрямованістю, особливостями наявного природного потенціалу, рекреаційно-туристичною спрямованістю, напрямом розвитку маркетингового потенціалу, розвитком інфраструктурного потенціалу,

видами інтелектуального потенціалу, екологічним фактором, ефективністю здійснення інвестицій, ступенем ресурсозабезпеченості, стратегією розвитку інновацій [12, с.29, с. 338].

Згідно підходу Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) регіони поділені на 3 групи (NUTS 3) в залежності від відсотку населення, яке проживає на даних територія [13]:

- міського типу (*predominantly urban*) – якщо частка населення, яке проживає у сільській місцевості менша 15 %;
- перехідного типу (*intermediate*) – якщо частка населення, яке проживає у сільській місцевості становить 15 – 50 %;
- сільського типу (*predominantly rural*). якщо частка населення, яке проживає у сільській місцевості перевищує 50 %.

Євростат (Статистичний комітет ЄС) пропонує нову типологію «міста-села» для країн ЄС, згідно якої регіони поділяються на міські, перехідні та сільські, в залежності від густоти та кількості населення [13].

На сучасному етапі загострюються такі соціальні проблеми села, як:

- несприятлива демографічна ситуація та невпинне зменшення населення в сільській місцевості;
- високий рівень безробіття;
- трудова міграція;
- найнижча серед галузей економіки оплата праці;
- недостатній рівень забезпеченості медичними закладами та медичним обслуговуванням;
- низька забезпеченість мережею сільських освітніх закладів, в тому числі і дошкільних навчальних закладів;
- житлові умови сільського населення;
- низький рівень розвиненості дорожньо-транспортної інфраструктури;
- низька забезпеченість об'єктами культурного призначення: клубами, бібліотеками, музеями [14].

Крім соціальних на сільських територіях загострюються такі економічні проблеми як низький рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, наявність надмірної кількості посередників між виробниками та кінцевими споживачами сільськогосподарської продукції. Існує чимало проблем у сфері оренди земельних часток (паїв), таких як несвоєчасна та неповна виплата орендних платежів [15, с.120]. До екологічних проблем можна віднести незадовільний екологічний стан сільськогосподарських угідь, екстенсивне використання земельних ресурсів, деградація ґрунтів, збільшення внесення мінеральних добрив і зменшення органічних добрив, зниження природного потенціалу територій.

Основними причинами погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій згідно Концепції розвитку сільських територій є:

- відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на комплексний розвиток сільських територій, в основі якої закладені потреби територіальних громад села, селища;

- недостатність обсягів державної фінансової підтримки існуючих програм, спрямованих на сільський розвиток;

- низький рівень забезпечення сільського населення соціальними та економічними послугами на селі;

- нерівномірність забезпечення центрами первинної медичної (медико-санітарної) допомоги, низький рівень якості та доступності первинної медичної допомоги;

- неврахування екологічних вимог у виробничих процесах, що відбуваються на селі;

- низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури;

- низька рентабельність та конкурентоспроможність малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників;

- низький рівень технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва;

- обмеженість можливостей сільського населення для підвищення рівня своїх доходів та ін. [3].

Тому метою даної Концепції є створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сільського розвитку шляхом [3]:

- диверсифікації економічної діяльності;

- збільшення рівня реальних доходів від сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі;

- досягнення гарантованих соціальних стандартів і покращення умов проживання сільського населення;

- охорони навколишнього природного середовища, збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості;

- збереження сільського населення як носія української ідентичності, культури і духовності;

- створення умов для розширення можливостей територіальних громад села, селища для розв'язання існуючих в них проблем;

- приведення законодавства у сфері сільського розвитку у відповідність із стандартами ЄС.

Трансформаційні процеси української економіки, а також процеси поглиблення інтеграції України до Європейського Союзу, вимагають чіткого визначення наукових основ регіональної політики розвитку сільських територій та механізмів її реалізації [16]. З огляду на це потребують теоретико-методологічного обґрунтування теоретичні підходи до визначення сутності сільських територій, їх розвитку в умовах децентралізації, а також питання, пов'язані з диверсифікацією і активізації кооперації на цих територіях.

Висновки. Незважаючи на необхідність у розвитку сільських територій в Україні відсутній єдиний комплексний підхід до подолання кризових явищ, які розвинулись на сільських територіях. Це зумовлено тим, що в законодавстві відсутнє чітке визначення категорії «сільські території». Спираючись на всі вище наведені визначення, можна зробити узагальнюючий висновок, що сільські території – це багатокomпонентна система, яка включає територію, яка знаходиться поза межами міст, і взаємопов'язані природні, трудові, фінансові, матеріальні ресурси; і розвивається у просторі та часі.

Список використаних джерел

1. Про регулювання містобудівної діяльності [Електронний ресурс]: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
1. 2. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>
2. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 № 995-р – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.— 1728 с.
4. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора ек. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / А. В. Лісовий – К., 2009. – 27 с.
5. Дієсперов В.С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2014. –5. – С.56-64.
6. Залуцький І.Р. Сільські території як об'єкт розвитку: питання унормування сутності поняття / І.Р. Залуцький // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 33-40.
7. Павлов О.І. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження / О. Павлов // Регіональна історія України. - 2009. - Вип. 3. - С. 113-132.

8. Талавиря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора ек. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М.П. Талавиря – К., 2011. – 45 с.

9. Рідей Н.М. Структурні складові та організаційні особливості сільських територій / Н. М. Рідей, Ю. А. Кучеренко // Агроекологічний журнал. – 2015. – № 2. – С.12-20.

10. Залізко В.Д. сутність поняття «сільська територія»: визначення та основні функції / В.Д. Залізко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 1. - С.194-198.

11. Ключник А.В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України: Монографія – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2011. - 468 с.

12. Urban-rural typology [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Urban-rural_typology

13. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.niss.gov.ua/articles/1132>

14. Павліха Н.В., Хомюк Н.Л. Трансформація системи платежів за користування землями сільськогосподарського призначення : Монографія /– Луцьк: Волинянин, 2017. – 242 с.

15. Павліха Н.В., Кицюк І.В. Економічний аспект інтеграції України до Європейського Союзу: сучасні тенденції, проблеми та перспективи // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Збірник наукових праць. – Київ: СЕУ; Рівне: НУВГП, Випуск № 3 (20). - 2014. - С. 39 – 55.

УДК 332.142.4.(477.72)

Шепель Т. В., к.е.н., доцент,

Петрова О. О., к.е.н., доцент

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ НА ХЕРСОНЩИНІ

У статті розглянуто стан та перспективи розвитку альтернативної енергетики в Україні. Звернено увагу на можливості досягнення енергетичної незалежності держави. Розкрито питання актуальності використання альтернативних джерел енергії в країні та за її межами. Виявлено проблеми впровадження альтернативних джерел енергії та визначено перспективи використання відновлювальної енергетики в Херсонській області.